وانەی چوارەم : سەرچاوە زانستییەکان

سەرچاوە زانستییەکان ئەو سەرچاوانەن کە زۆرجار لەسەر بنەمای بیروباوەڕ، ئایدیاکان و وێناکردنەکانن، هەروەها پرۆگرامی وانەکان، مێتۆدەکانی فێربوون، داهێنانەکان و ئەزمونەکان، دەچنە چوارچێوەی ئەم سەرچاوانەوە. هەر ڕێکخراوێك وەکو مرۆڤ، خاوەنی کەسایەتی، کولتور و بەهاکانی تایبەت بە خۆیەتی کە بۆ کارکردی دروست و بەڕێوەبردنی کاریگەری دامەزراوەکە، جێی بایەخن و دەبنە هۆی هاندان و باوەڕبەخۆبوون لە نێو تاکەکانیدا. ئەم سەرچاوانە ئەگەرچی چییەتییەکی ئەقڵانی و واتاییان هەیە لە هەمانکاتدا کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر پێشکەوتنی خوێندن و هەنگاوەکانی قوتابیان، مامۆستایان و کارمەندەکانی دیکەش هەیە. بە بوونی وەها ئاسانکارییەك، هەوڵەکانی سەرچاوە مرۆییەکان دەگاتە ئەوپەڕی و بەکارهێنانی سەرچاوە فیزیکییەکانیش ئاسان دەکات. هەر بۆیە ئەم سەرچاوانە خاوەنی پەیوەندییەکی ناوەکین و بە شێوەیەکی گشتی دەبنە هۆی گەشە و پێشکەوتنی دامەزراوە پەروەردەییەکە.

- **ڕەهەندەکان، ئامانج و کارکردەکان**

سێ لایەنی سەرەکی بەڕێوەبردنی فێرکاری بریتین لە پلاندانان، جێبەجێکردن و هەڵسەنگاندن (PEE[1]) کە لە شێوەی سێ لای یەك سێگۆشەدان. هەندێك لە پسپۆڕانیش پێیان وایە کە پێنج لایەنی پلاندانان، ڕێکخستن، ئاڕاستەکردن، هاوئاهەنگی و هەڵسەنگاندن (PODCE[2]) بە تێگڕا سنور و کارکردەکانی بەڕێوەبردنی فێرکاری پێك دەهێنن. ئەو پێنج لایەنەی بەڕێوەبردنی پەروەردەیی بریتین لەمانەی خوارەوە:

ڕەهەندەکان یان لایەنەکانی پرۆسەی بەڕێوەبردن

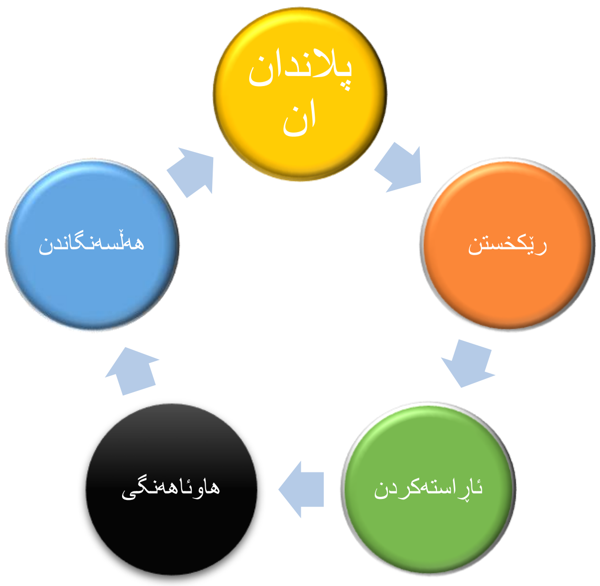

[1] Planning, Execution & Evaluation
[2] Planning, Organization, Direction, Coordination, Evaluation.

وەك لە وێنەكەدا دیارە هەر سێ رەگەزی ئاڕاستەكردن، هاوئاهەنگی و رێكخستن پێكەوە لە پەیوەندیدان و پرۆسەی بەڕێوەبردن ژمارەیەكی زۆر لە رەگەزە مرۆیی، مادی یان زانستییەكان دەگرێتەوە كە پێویستە پێكەوە لە هاوكاریدابن. هەركام لەم رەگەزانە ئەگەر بچووكیش بێت بەڵام دواجار تێگڕای پرۆسەكە پێك دەهێنێت. یەكێك لە ئەڵقەكان ئەگەر لاواز بێت یان بپچڕێت تێگرای پرۆسەكە تێك دەچیت. لەو شوێنەوە كە پەروەردە و فێركردن پرۆسەیەكی هەتاهەتاییە ، بەڕێوەبردن تێگڕای ژیانی مرۆڤ لە منداڵییەوە تا گەورەبوون لەخۆ دەگرێت. پرۆسەكەش لەبەر زۆر هۆكاری وەك لایەنی دەرونی و سیاسی ئاڵۆز و فرەڕەهەند دەبێت. لە بنەڕەتدا ئامانجی بەڕێوەبردنی پەروەردەیی دەوڵەمەندكردنی رێگەیەكی گونجاوە لە كات و شوێنی گونجاودا. بە مەبەستی دەستڕاگەیشتن بەم حاڵەتە هەر سێ سەرچاوەكە (مرۆیی، مادی و زانستی) كۆدەبنەوە و لە لایەن بەڕێوەبەرەوە بەكار دەهێنرێن.

1- پلاندانان و دەرخستنی "چۆنییەتی ئەنجامدان" (Planning and Do-How)
2- رێكخستن و پێسپاردن (Organizing and Delegating)
3- ئاڕاستەكردن و بڕیاردان (Directing and Policy-Making)
4- هاوئاهەنگی و جێبەجێكردن(Co-ordination and Operative)
5- هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە. (Evaluating and Reviewing)

یەكەم: **پلاندانان**: پلاندانان و دەرخستنی "چۆنییەتی ئەنجامدان" (Planning and Do-How) پلانەكان لە لایەن بەڕێوەبەرایەتی و بە لەبەراوگرتنی كۆمەڵێك ئامانجی دیاریكراوی پەروەردەیی دادەڕێژرێن. بەمپێیە دیار دەبێت كە رێكخراوەكە و ستافەكە چۆن دەبێت كار بكەن. پلاندانان دەبێت ئامانجدار و بە شێوەیەكی زانستی و دیموكراسییانە رەنگڕێژی بكرێت.

یەكەم لایەنی بەڕێوەبردنی پەروەردەیی و فێركاری، پلاندانانە كە ئاماژە بە كاركردی سەرەكی "چۆنییەتی ئەنجامدان" دەكات و دیاری دەكات كە چۆن ئامانجەكان بەرجەستە دەبن. پێش دەستپێكی پیشەیەكی دیاریكراو یان هەر پرۆژەیەك، ئەندامان، یان بەرپرسی كاروبارەكان ئەركی سەرشانییەتی كە بڕیارەكان سەبارەت بە رێگا و مێتۆدەكان، ستراتیجەكان بۆ گەیشتن بە ئامانجەكان بە چەشنێكی كاریگەر و كارامە دەربكات. بەو واتایەی كە پلاندانان دەبێت بۆ بەڕێوەبردنی هەموو كەرت و بەشەكان ئەنجام بدرێت و هەر لەبەرئەوە شارەزایی سەبارەت بە راستییەكان و داتا بنچینەییەكان پێویستن. ئەمە خۆی لە خۆیدا دەبێتە هۆی ئەوەیكە كە پلاندانان لەسەر بنەمای توێژینەوە و تاوتوێكردن ئەنجام بدرێت. بریاردان سەبارەت بە پلاندانان و بەڕێوەبردن نابێت پەلەپەلی تێدا بكرێت.

پلاندانانی پێشكەوتوو دەبێت زانستیانە و لە هەمانكاتدا دیموكراسییانە بێت. واتە هەموو لایەنە پەیوەندیدارەكان، لە پرۆسەی پلاندانانندا بەشداری بكەن. ئەو بڕیارانەی كە كاریگەرییان هەیە لەسەر ئەوانیتر، دەبێت لەسەر بنەمای راوێژكردن بێت. بۆ ئەم مەبەستە (پلاندانانی بنچینەیی) پێشنیاز دەكرێت كە بە واتای پلاندانان دێت لە خوارەوە بۆ سەرەوە. هەیچ بڕیارێك نابێت بەسەر تاكەكاندا بسەپێنرێت چونكە وا

لە گروپەکە دەکات کە بە گیانێکی لەخۆبوردەیی زیاتر، بە گوڕوتینی زیاتر و هاندانەوە لە پێناو پێشکەوتنی دامەزراوەکەدا تێبکۆشن. بە گوێرەی ئامانجەکان و ئەندازەی رەهەندەکان، پلانەکانیش رەنگە درێژخایەن، کورتخایەن و مامناوەند بن.

رێکخستن: رێکخستن و پێسپاردن (Organizing and Delegating): ئەرکەکان و بەرپرسیارییەتیەکانی بەڕێوەبەرایەتی دەبێت بە شێوەیەکی دروست دیاری بکرێن. ئەم ئەرکانە رەنگە لە دیاریکردنی ئامانجەکان، پرۆگرامەکان، گرتنەبەری سیاسەتەکان، دیاریکردنی ستاف، ئاسانکاری و دەستنیشانی سەرچاوە داراییەکان تا پێشکەوتنی ئاستی خوێندنی قوتابیان لە خۆ بگرێت. هەموو ئەو کەسانەی کە لەم پرۆسەیەدا کار دەکەن دەبێت رەچاوی ئەو یاسا و رێسا و رێنماییانە بکەن و بەو ئاڕاستەیە هەنگاو بنێن.

رێکخستن یەکێکە لە ئەرکە زۆر گرنگەکانی بەرێوەبەری پەروەردەیی و وەك پرۆسەیەك بۆ جێبەجێکردنی پلانەکان بۆ ئەنجامدانی کارەکان رۆڵ دەبینێت. رێکخستن بریتییە لە پرۆسەی رێکوپێککردنی کار و دابەشکردنی کارەکان لە نێو ئەندامانی رێکخراوەکە بە شێوەیەك کە ئامانجە رێکخراوەییەکان بە شێوەیەکی کاریگەر بەرجەستە ببن. سەرچاوە مرۆیی و مادییەکان کۆمەڵێك رەگەزی جیاواز و فرەجۆرن کە دەبێت هەڵبژێررێن، رێك بخرێن و بەکار بهێنرێن هەتاوەکو کارەکان بەرەوپێشەوە برۆن. رێکخراوێکی لاواز کۆمەڵێك دەرەنجانی زیادە و خراپ بەدوای خۆیدا دەهێنێت و رێکخراوێکی کارامە ئەنجامگەلی باش و کاریگەر لێ بەرهەم دێت. لەمرووەوە، هەر رێکخراوێکی فەرمی دەبێت لە لایەن تۆڕێکی نافەرمی لە پەیوەندییەکان و بەریەککەوتنە تاکەکەسییەکان، پشتیوانی بکرێت و بەهێز بکرێت.

لە تەنیشت هەموو ئەمانەشدا کۆمەلێك ئامراز و میکانیزم بۆ باشترکردنی رێکخستن هەیە. یەکێك لەوانە بوونی نامەرکەزییەتە. واتە شۆڕشکردنەوەی دەسەڵاتەکان بۆ خوارەوە و پێدانی سەربەخۆیی بە ئەندامەکان. رێگای دووەم بیرۆکراسییەتی بەرێوەبردەنە کە لە رێگەیەوە کاروبارەکان ئاسانتر و خێراتر ئەنجام دەدرێن. هەروەها پەیوەندیی ستوونی ئەندامان لە رێگەی پەیوەندی نافەرمی و گفتوگۆی ئازادەوە. بۆیە سێیەمین میکانیزم بریتی دەبێت لە بەشدارییپێکردنی زۆرینەی ئەندامان و لایەنی پەیوەندیدار لە دیاریکردنی ئامانجەکان، پلاندانان و بڕیارەکاندا. چوارەم، دروستکردنی گروپێکی بچووك کە بەرپرسیارییەتییەکانیان پێناسەکرابێت بە ئامانجی داڕشتنی پلان و جێبەجێکردنی بەرنامەکان. پێنجەم، پەرەپێدان بە خزمەتگوزارییە تایبەتەکان، راوێژکارییەکانیش دەتوانێت رۆڵێکی کاریگەر بینێت لەم نێوەندەدا.

ئاڕاستەکردن: ئاڕاستەکردن و بڕیاردان (Directing and Policy-Making) ئاڕاستەکردن لە لایەن بەڕێوەبەر و بەرێوەبەریش پشت بە پەیڕەو و فەلسەفە و هێڵە گشتییەکان دەبەستێت کە پێشتر دیاری کراون.

بۆ بەرێوەبردن و بریاردان، بوونی دەسەڵات و جۆرێك لە ئیلتیزام بە مەبەستی ئاراستەکردن و رێنمونی کاروبارەکان زۆر گرنگە. پاش پلان و رێکخستن، دەرکردنی فەرمان و رێنماییەکان بە مەبەستی ئەنجامدانی کاروبارەکان و جێبەجێکردنی پلانەکان دێتە گۆڕێ. هەر بۆیە ئاڕاستەکردن کارکردێکی سەرەکی هەیە لە

بەڕێوەبردندا. دیارە کە مەبەست لە ئاڕاستەکردن سەرکردایەتی و بریاردانە کە دوو رەگەزی گرنگی بەڕێوەبردن پێکدەهێنن. بەدیموکراسیکردنی بەڕێوەبردن دەبێتە هۆی هەستکردن بە گەورەیی، باوەڕبەخۆبوون و گەشە لە نێو ئەندامانی رێکخراوە و دامەزراوەکەدا.

هاوئاهەنگی: هاوئاهەنگی و جێبەجێکردن(Co-ordination and Operative) لە نێو ئەندامان و ستافدا پەیوەندییە ستونی و ئاسۆییەکان بە بێ هیچ جۆرە بەربەستێك دەبێت بەرقەرار بێت. پەیوەندییە مرۆییەکان بە شێوەیەکی گونجاو دەبێت بپارێزرێن و چالاکی و ئەرکەکان بە ئەندازەی پێویست دیاری بکرێن.

لەو شوێنەوە کە سەرچاوەگەلی جۆراوجۆر بۆ دەستڕاگەیشتن بە ئامانجە فێرکارییەکان دەخرێنە بەردەست، هاوئاهەنگی و هاوکاری نێوانیشیان گرنگە. هەموو ئاسانکاری و خزمەتگوزارییەکانیش پێویستیان بە جۆرێك هاوسەنگی و هاوئاهەنگی هەیە. هەموو سەرچاوە جۆراوجۆرەکان دەبێت لە ریگەی مێتۆدێکی کاریگەرەوە پێکەوە ببەسترێنەوە.

هەڵسەنگاندن: هەڵسەنگاندن و پێداچوونەوە. (Evaluating and Reviewing) هەڵسەنگاندن و دیاریکردنی هەموو لایەن و رەهەندەکانی بەڕێوەبردن ـ پلاندانان، رێکخستن، هاوئاهەنگی و جێبەجێکردنی پلانەکان ـ پێویستە. هەڵسەنگاندنەکە دەکرێت لە ناوەوەی دامەزراوەکە و لە رێگەی ستافی پەیوەندیدارەوە یان بە شێوەی دەرەکی و لە لایەن پسپۆڕانەوە لە دەرەوەی دامەزراوەکەوە ئەنجام بدرێن. وەها هەڵسەنگاندن و بەدواداچوونێك یارمەتی دەستنیشانکردنی خاڵە بەهێز و لاوازەکان، ئاسانکاری و چارەسەری کێشە و بەربەستەکان دەدات.

کۆتا خاڵ و رەنگە گرنگترین لایەنی بەڕێوەبردنی فێرکاری و پەروەردەیی هەڵسەنگاندنە کە بە شێوەیەکی کورت خایەن یان درێژخایەن و فەرمی و نافەرمی ئەنجام دەدرێت. هەروەك چۆن ئەزمونەکانی رابردوو بەسودبوونی هەلسەنگاندنی بۆ بەرێوەبردنی دامەزراوە فێرکارییەکان نیشان داوە، سەرکەوتن یان شکستی دامەزراوەکە لە دەستڕاگەیشتن بە ئامانجەکاندا بە پرۆسەی هەڵسەنگاندنەوە دەبەسترێتەوە. بە تایبەت لە بواری پەروەردە و فێرکردندا هەڵسەنگاندنی پێشکەوتنی قوتابیان و کارەکانی مامۆستایان دەبێت بە شێوەیەکی گشتگیر و بەردەوام ئەنجام بدرێت. هەروەك گۆد(1963) ئاماژەی پێکردووە، "هەموو ئەم تەکنیك و پرۆسانە دەبێت بە گوێرەی پەیڕەو و رێنماییە سەرەکییەکان ئەنجام بدرێن".

هەروەك چۆن پێشتریش ئاماژەمان پێدا کارکردەکانی بەرێوەبردنی پەروەردەیی دەکرێت بە گوێرەی لایەنە جۆراوجۆرەکانییەوە دیاری بکرێن، ئەو کارکردانەش بریتین لەو پێنج کارکردەی کە لەسەرەوە ئاماژەمان پێکردن.